

SUN'IY INTELLEKTNING O'ZBEK TILINI O'QITISHDAGI IMKONIYATLARI

Jumamuratova Ruxshona

Nukus DPI Filologiya fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21219981>

Annotatsiya. Ushbu tezisda sun'iy intellekt texnologiyalarining o'zbek tilini o'qitish jarayonidagi o'rni, ularning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati hamda zamonaviy raqamli ta'lim muhitida qo'llanilish istiqbollari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt asosidagi dasturlar, til modellari va raqamli platformalarning o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, grammatik savodxonligini oshirish, mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash hamda o'qituvchi faoliyatini samarali tashkil etishdagi imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellektdan foydalanishda uchrashi mumkin bo'lgan ayrim muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, o'zbek tili, raqamli ta'lim, til o'qitish metodikasi, ChatGPT, mashinali tarjima, nutq madaniyati, ta'lim texnologiyalari.

Bugungi kunda dunyo miqyosida ta'lim tizimi jadal sur'atlar bilan raqamli transformatsiya bosqichiga o'tmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ta'lim jarayonini tashkil etish usullari tubdan o'zgarib, an'anaviy yondashuvlar o'rniga innovatsion metodlar keng qo'llanila boshladi. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim sohasida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish, ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish hamda bilimlarni baholash jarayonini takomillashtirishda muhim vositaga aylanmoqda. O'zbek tilini o'qitish jarayoni ham bundan mustasno emas. Bugungi kunda sun'iy intellekt vositalari yordamida grammatika, imlo, uslubiyat, matn yaratish, og'zaki nutqni rivojlantirish, tarjima qilish, matnlarni tahlil etish va baholash kabi ko'plab vazifalarni samarali bajarish mumkin.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimini raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar o'zbek tilini o'qitish metodikasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Elektron darsliklar, masofaviy ta'lim platformalari, multimedia vositalari hamda sun'iy intellektga asoslangan dasturlar o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Natijada dars jarayoni faqat auditoriya bilan cheklanib qolmay, istalgan joy va istalgan vaqtda bilim olish imkoniyati yuzaga kelmoqda. Bu esa uzluksiz ta'lim tamoyillarini ro'yobga chiqarishda muhim omil hisoblanadi.

Sun'iy intellekt inson tafakkuriga xos bo'lgan ayrim intellektual faoliyatlarni kompyuter dasturlari yordamida bajarishga xizmat qiluvchi texnologiyalar majmuasidir. U katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish, yangi matnlar yaratish, savollarga javob berish, nutqni tanish va tarjima qilish kabi murakkab vazifalarni bajarish imkoniyatiga ega. Til ta'limida esa sun'iy intellektning ahamiyati yanada yuqori bo'lib, u o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan mashqlarni taklif qilishi, yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlashi, ularni izohlashi va takrorlash uchun qo'shimcha topshiriqlar ishlab chiqishi mumkin. Shu sababli sun'iy intellekt nafaqat axborot manbai, balki interfaol o'quv yordamchisi sifatida ham e'tirof etilmoqda.

O'zbek tilini o'qitishda sun'iy intellektdan foydalanishning yana bir muhim jihati shundaki, u o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini shakllantiradi. An'anaviy darslarda o'quvchi ko'proq o'qituvchi ko'rsatmalariga tayansa, sun'iy intellekt asosidagi platformalar yordamida u mustaqil ravishda mashqlar bajarishi, matn yozishi, xatolarini tekshirtirishi va darhol izoh olishi

mumkin. Tezkor fikr-mulohaza o'quvchining o'z ustida ishlashiga, kamchiliklarini anglashiga hamda ularni bartaraf etishiga yordam beradi. Bu esa bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, sun'iy intellekt til o'rganuvchilar uchun individual ta'lim yo'nalishini shakllantirish imkonini beradi. Har bir o'quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o'zlashtirish sur'ati turlicha bo'lganligi sababli bitta metod barcha uchun bir xil natija bermaydi. Sun'iy intellekt esa foydalanuvchining faoliyatini tahlil qilib, unga mos topshiriqlarni tavsiya etadi. Natijada ta'lim jarayoni shaxsga yo'naltirilgan xarakter kasb etadi va o'zlashtirish samaradorligi oshadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi natijasida til ta'limida foydalanilayotgan vositalar soni ham ortib bormoqda. Matn yaratish, grammatik va uslubiy tahlil qilish, imloviy xatolarni aniqlash, sinonim va antonimlarni tavsiya etish, matnni qisqartirish yoki kengaytirish, murakkab jumalarni soddaga keltirish kabi vazifalarni bajaruvchi dasturlar bugungi kunda o'qituvchi va o'quvchilar uchun muhim yordamchi vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, o'zbek tilini o'rganuvchilar uchun matnlarni tahlil qilish, ularning mazmunini tushuntirish hamda yangi mavzularni o'zlashtirishda sun'iy intellektning imkoniyatlari tobora kengayib bormoqda. Bunday vositalar nafaqat bilim olishni osonlashtiradi, balki o'quvchining tilga bo'lgan qiziqishini ham oshiradi.

Tilni o'qitishda eng muhim masalalardan biri o'quvchining mustaqil fikrlashi va erkin bayon qilish ko'nikmasini rivojlantirish hisoblanadi. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar mavzu yuzasidan savollar berish, javoblarni tahlil qilish, matnni baholash va tavsiyalar berish orqali o'quvchining ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi. Masalan, o'quvchi biror mavzuda insho yoki maqola yozganida, sun'iy intellekt grammatik xatolarni aniqlash bilan bir qatorda uslubiy kamchiliklarni ham ko'rsatib, matnni yanada ravon va mantiqiy shaklga keltirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Bu esa yozma nutq madaniyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt yordamida ovozni matnga aylantirish va matnni ovozli shaklda o'qib berish imkoniyatlari ham keng qo'llanilmoqda. Bu imkoniyatlar talaffuzni shakllantirish, tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda adabiy talaffuz me'yorlarini o'zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, masofaviy ta'lim sharoitida bunday texnologiyalar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni yanada qulaylashtiradi. O'quvchi istalgan vaqtda matnni tinglashi, talaffuzini solishtirishi va xatolarini mustaqil ravishda tuzatishi mumkin.

Sun'iy intellekt o'qituvchilar faoliyatini ham sezilarli darajada yengillashtiradi. Dars ishlanmalarini tayyorlash, test savollarini tuzish, mashqlar yaratish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va didaktik materiallarni tayyorlash jarayonlari ancha tez amalga oshiriladi. Natijada o'qituvchi ko'proq vaqtini o'quvchilar bilan individual ishlash, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ta'lim sifatini oshirishga sarflashi mumkin. Shu bilan birga, sun'iy intellekt o'qituvchining kasbiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. U yangi metodik tavsiyalar, zamonaviy ilmiy ma'lumotlar va innovatsion yondashuvlarni tezkor topish imkonini yaratadi.

Biroq sun'iy intellektidan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Eng avvalo, barcha ma'lumotlar ham mutlaqo to'g'ri yoki ishonchli bo'lavermaydi. Shuning uchun sun'iy intellekt taqdim etgan javoblarni ilmiy manbalar bilan solishtirish, ularni tanqidiy tahlil qilish zarur. Bundan tashqari, ayrim o'quvchilarning barcha vazifalarni sun'iy intellekt yordamida bajarishga odatlanib qolishi mustaqil fikrlash va izlanish ko'nikmalarining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli ushbu texnologiyadan oqilona va me'yorida foydalanish, uni o'qituvchi nazorati ostida ta'lim jarayoniga tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

O'zbek tilining raqamli muhitdagi imkoniyatlarini kengaytirish ham bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Sun'iy intellektning samarali ishlashi uchun sifatli elektron lug'atlar, milliy til korpuslari, raqamlashtirilgan badiiy va ilmiy matnlar hamda keng qamrovli lingvistik ma'lumotlar bazasi zarur. Ushbu resurslar qancha boy bo'lsa, sun'iy intellekt tizimlari ham o'zbek tilidagi matnlarni shuncha aniq tahlil qiladi va foydalanuvchilarga sifatli javoblar taqdim etadi. Shu bois o'zbek tilining raqamli resurslarini kengaytirish, ularni muntazam yangilab borish va ilmiy asosda rivojlantirish kelajakdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim tizimiga keng joriy etgan davlatlarda o'quvchilarning bilim olish sifati va mustaqil ta'lim ko'nikmalari sezilarli darajada oshgan. Rivojlangan mamlakatlarda sun'iy intellekt asosida ishlovchi ta'lim platformalari o'quvchilarning bilim darajasini doimiy monitoring qilib boradi, o'zlashtirishdagi bo'shliqlarni aniqlaydi hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan individual mashg'ulotlarni tavsiya etadi. Bunday yondashuv har bir o'quvchining qobiliyati va ehtiyojidan kelib chiqib ta'lim berishga imkon yaratadi. O'zbekistonda ham raqamli ta'limni rivojlantirish, elektron ta'lim resurslarini yaratish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish borasida izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlarda sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish o'zbek tilini o'qitish sifatini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

O'zbek tilini o'qitishda sun'iy intellektdan foydalanish nafaqat til qoidalarini o'rgatish, balki o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. O'quvchilar sun'iy intellekt bilan muloqot qilish jarayonida savollarni to'g'ri shakllantirishni, olingan javoblarni tahlil qilishni, turli manbalardan olingan ma'lumotlarni taqqoslashni va mustaqil xulosa chiqarishni o'rganadilar. Bu esa zamonaviy ta'limning eng muhim kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, sun'iy intellekt o'quvchilarning ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlab, maqola, insho, hikoya, taqdimot matnlari va boshqa yozma ishlarni yaratishda yo'naltiruvchi vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Bunda o'quvchi tayyor matnni ko'chirib olish emas, balki undan namuna sifatida foydalanib, o'z fikrini mustaqil ravishda ifodalashni o'rganishi zarur.

Kelajakda o'zbek tiliga moslashtirilgan sun'iy intellekt tizimlarini yanada rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'zbek tilining grammatik qurilishi, uslubiy xususiyatlari, shevalari, terminologiyasi va zamonaviy lug'at boyligini o'zida mujassam etgan katta hajmdagi elektron ma'lumotlar bazalarini yaratish zarur. Shu bilan birga, tilshunos olimlar, dasturchilar va pedagoglarning hamkorligi asosida o'zbek tilini chuqur tahlil qila oladigan, adabiy til me'yorlariga mos tavsiyalar beradigan zamonaviy dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat ta'lim tizimi, balki davlat boshqaruvi, ommaviy axborot vositalari, nashriyot, tarjima va ilmiy tadqiqotlar sohasida ham katta imkoniyatlarni yaratadi.

Sun'iy intellektdan foydalanishda axborot xavfsizligi, akademik halollik va mualliflik huquqiga rioya qilish masalalariga ham alohida e'tibor qaratilishi lozim. O'quvchilar sun'iy intellekt yordamida tayyorlangan matnlarni o'z ijod mahsuli sifatida taqdim etmasliklari, undan faqat yordamchi vosita sifatida foydalanishlari kerak. O'qituvchilar esa o'quvchilarda axborot madaniyatini, tanqidiy yondashuvni va raqamli etikani shakllantirishga alohida e'tibor berishlari zarur. Faqat ana shunday yondashuv orqaligina sun'iy intellektning ijobiy imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt bugungi kunda o'zbek tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim innovatsion vositaga aylanmoqda. U individual yondashuvni ta'minlaydi, o'quv jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi, o'qituvchining mehnatini yengillashtiradi

hamda mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, sun'iy intellektdan foydalanishda ilmiy asoslangan yondashuv, axborotlarning ishonchliligini tekshirish, akademik halollik tamoyillariga amal qilish va milliy tilning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. O'zbek tilining raqamli resurslarini boyitish, sun'iy intellekt asosidagi milliy platformalarni yaratish va pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish kelgusida ta'lim tizimining yanada samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt va inson omilining uyg'unligi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni esa o'zbek tilining rivojlanishi, uning nufuzini oshirish hamda zamonaviy axborot makonida munosib o'rin egallashiga mustahkam zamin yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005.
2. Нематов Х, Бозоров О. Тил ва нутқ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
3. Omonturdiyev A.J, Abduraimova Sh.I. O'zbek nutqi madaniyati va uslubiyati. –Toshkent, 2016.
4. Internet manbalari va ijtimoiy tarmoqlardagi zamonaviy til materiallari.